

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 2 • Güz 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 1 Sayı: 2 Güz 2005

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yard. Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Doç. Dr. Adil DAĞISTAN
Yard. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yard.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.
Prof. Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç. Dr. Oğuz AYTEPE
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
Doç. Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Gerekçeleri ve Sonuçlarıyla Millî Mücadele Döneminde Çıkarılan Af Yasaları

Cahide SINMAZ SÖNMEZ

Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

ÖZET

Genel af yasaları geçmiş dönemin unutulması, yeni bir başlangıç yapılması amacıyla genellikle, savaş ilanlarında, savaşlardan, ihtilallerden, inkılaplardan hemen sonra çıkarılır. Bunların yanı sıra, cezaevi mevcudunu azaltmak ve davaları bitirmek gibi faydaları da olan genel af yasaları siyasi iktidarlar tarafından en çok başvurulan uygulamalar arasında yer almaktadır. TBMM Hükümetleri de kuruldukları tarihten itibaren bu yasaları zaman zaman kullanmak durumunda kalmışlardır. Nitekim Birinci TBMM, Milli Mücadele dönemi boyunca çok sayıda özel af yanında, milli mücadeleye taraftar kazanmak, TBMM ile halk arasında yakınlaşmayı temin etmek ve orduya asker sağlamak gibi amaçlarla kısmi genel af yasalarından yararlanmışır. Özellikle Sakarya Savaşı ile Başkomutanlık Savaşı arasındaki dönem zarfında yoğunlaşan bu af kanunları, Meclisin Milli Mücadele dönemi boyunca sadece yargılama müessesesini değil, aynı zamanda af yetkisini de önemli ölçüde kullandığını göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: Af, Kanun, Milli Mücadele, TBMM, Hukuk

SUMMARY

The Amnesty Laws with Reasons and Results During The Turkish National Struggle

Amnesty is issued in general during periods of war in order to make a new beginning, or just

after the wars, revolutions, reforms to help the people forget the past events. Besides these, the laws of amnesty issued in order to lower the number of people in prisons or to conclude the court cases, have been a major application used by the governments, and they were frequently used by governments of TBMM (Turkish Grand National Assembly) since the establishment date. As a matter of fact, the First TBMM have, besides many private amnesties issued during the National Struggle, used the partial amnesty laws with the purposes of gaining support in the national struggle, establishing of close relations between TBMM and Turkish people and providing extra troops for the army. These amnesty laws, especially the ones issued during the period between Sakarya War and the War of Supreme Military Command, are especially important, because they imply that the National Assembly has used not only the judging entity, but also its clemency authority during National Struggle.

Key Words: Amnesty, Law, National Struggle, TBMM (Turkish Grand National Assembly)

Giriş

Kaynağını anayasadan alan bir uygulama olarak kullanılan af yetkisi Osmanlı Devleti'nde anayasal düzene geçişle birlikte, bir anayasa hükmü olarak Kanunu Esasi'nin yedinci maddesinde yer almıştır¹. Bu maddeye göre tamamen padişahın yetkisi altında bulunan af yetkisi, 1909 yılında değişikliğe uğramış ve bu tarihten itibaren genel af çıkartma yetkisi parlamentonun onaylaması şartıyla padişaha verilmiştir². 20 Ocak 1921 tarihinde TBMM tarafından Teşkilatı Esasiye Kanununun kabul edilmesiyle beraber, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun değiştirmedikleri hükümleri bakımından, Kanuni Esasi'nin ikincil planda yürürlüğünü sürdürmekte olması³, iki anayasalı bir durumun oluşmasına nede000000n olurken⁴, bu durum, konumuz olan af yetkisinin kullanılmasında da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kimi araştırmacılar tarafından, Birinci TBMM'nin af çıkarma yetkisini, kuvvetler birliği ilkesi⁵ ile 1921 Anayasasının 7. Maddesi olan; "*umum kavaninin vazı, tadili, feshi Büyük Millet Meclisine aittir*" hükmüne göre kullanmış olduğu kabul edilmektedir⁶.

1. "...mücazat-ı kanuniyenin tahfifi veya affı... hukuk-ı mukaddese-i padişahi cümlesindedir", Suna Kili-Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2000, s. 44.
2. "...mücazat-ı kanuniyenin tahfif veya affı, Meclis-i Umuminin tasvibi ile aff-ı umumi ilan... hukuk-ı mukaddese-i padişahidendir", Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 85.
3. Mustafa Kemal'in, anayasanın Saltanat ve Hilafetle ilgili olan maddelerinin görüşülmesi sırasında, Meclis'te yaptığı bir konuşmada; "*Efendiler, mevzu bahis olan mevaddı kanuniye vakıa mevadı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lazım gelen bazı nikatı nazarı ve bilhassa teşkilatı dahiliyeye ait bazı hususatı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanuni Esasimizi külliyyen ilga etmiyoruz*" sözlerinden, Kanuni Esasi'nin tamamen fesh edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, C. 1, s. 135
4. Her iki anayasanın da yürürlükte olduğu dönem, 1924 anayasası ilan edilene kadar sürmüş ve bu ikilik, 1924 Anayasasının 104. Maddesinde: "*1293 tarihli Kanunu Esasi ile mevaddı muaddelesi ve 20 Kanunusani 11337 tarihli Teşkilatı esasiye Kanunu ve müzeyyelatı ve tadilatı mülğadır*" hükmüyle kaldırılmıştır. Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 141.
5. Çetin Özek, "Umumi Af", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 24, Sayı. 1-4, İstanbul, 1959, s. 127-128.
6. Servet Armağan, "Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 18, 2001, s. 349.

Fakat, 1921 Anayasasında af ile ilgili açık hiçbir hüküm bulunmadığı göz önüne alınacak olursa⁷, Meclisin söz konusu yetkiyi, 1876 Kanunî Esasisine dayanarak kullanmış olabileceği ihtimali de göz ardı edilmese gerektir⁸.

TBMM, kuruluşundan itibaren, ülkenin içerisinde bulunduğu şartlar gereğince, zaman zaman af yetkisini kullanmıştır. Zira, Meclisin açılışıyla beraber, birçok cezaevinden Meclis Dilekçe Komisyonuna mahkumların af isteğini belirten telgraflar gönderilmiştir. Meclis uygun gördüğü kişileri özel af yoluyla affederken, genel af çıkarılmasına yönelik isteklere karşı ise, genel af çıkarılması için önemli bir durum olmadığı ve gereken kişilerin Meclis tarafından özel olarak affedildiklerini belirtmiş ve mahkumların beklenti içinde olmamalarını sağlamak amacıyla, genel af⁹ çıkarılmayacağına dair 9 Mayıs 1920 tarihinde *Affı Umumi Hakkında Heyet-i Umumiye Kararı* almıştır¹⁰. Ancak bu karar tam olarak uygulanamamıştır. TBMM Hükümeti içinde bulunduğu şartlar gereği, zaman zaman kısmi genel af kanunlarına başvurmak durumunda kalmış ve faaliyette olduğu 23 Nisan 1920 ile 16 Nisan 1923 tarihine kadar geçen süre zarfında çok sayıda da özel af yanında kısmi içerikli genel af kanunlarını yürürlüğe koymuştur¹¹.

Savaş döneminin getirdiği olağandışı şartlar nedeniyle af müessesesini kullanan yalnızca TBMM olmamış, İstanbul Hükümeti de 29 Nisan 1920'de, Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından hemen sonra, yayınladığı beyannamede; "... *harekat-ı isyaniyenin mürettep ve müşevviki olanların işfalat ve tehtidatına kapılarak ve yaptıklarının neticesi ne kadar vahim olacağını düşünmeyerek onlara iştirak edenlerden bir hafta zarfında ızhar-ı nedamet ve şevketlü padişahımız efendimiz hazretlerine arz-ı sadakat edenlerin afv-ı aliyye mahzar olacakları...*" açıklamasıyla, isyancı olarak tanımladığı Milli Mücadele taraftarlarına katılmış olanların, bir

7. 1921 Anayasasının af konusunda hiçbir hüküm taşımasını, bu anayasanın bir eksiği olarak kabul eden görüşler mevcuttur. Özek, a.g.m., s. 127
8. 1876 Kanunî Esasisinin 7. Maddesinde af çıkarma yetkisinin Padişaha ait olduğu belirtilirken, 1909 yılında Anayasa üzerinde yapılan değişiklikte ise Padişahın bu yetkiyi kullanabilmesi için Parlatonun onayı şartı getirilmiştir. Md. 7: "... *mücazat-ı kanuniyenin tahşif veya affı, Meclis-i Umuminin tasvihi ile aff-ı umumi ilan... hukuk-ı mukaddese-i Padişahidendir*", Kili-Gözübüyük, a.g.e., s. 85
9. Genel af; kaynağını anayasadan alan ve şekline göre hem kamu davasına ve hem de infaz münasebetine son verebilen genel bir düşme sebebidir. Selahattin Keyman, *Türk Hukukunda Af, Genel Af-Özel Af*, Ankara, 1965, s. 7. Burada bahsedilen genel af tanımının ise tam genel af tabir edilen, bütün suçları içine alacak tarzda bir genel af anlamında olduğu, milli mücadele döneminde çıkarılan af kanunu tartışmalarından anlaşılmaktadır. Zira TBMM almış olduğu bu karara Milli Mücadele dönemi boyunca sadık kalmış, tam genel af çıkarmak yerine kısmi genel af çıkarak gerekli gördüğü düzenlemeleri yapmıştır.
10. *Düstur*, Devre: 3, Cilt: 1, s. 9
11. Genel affın algılanması konusunda önemli bir kavram sorunu karşımıza çıkmaktadır. Milli Mücadele dönemi boyunca TBMM'de yapılan genel af görüşmelerinde, "genel" kelimesinin karşıladığı anlam ile genel af kavramı arasındaki farkı yansıtan tartışmalar sık sık gündeme gelmiştir. Genel af kavramı olarak suç ortadan kaldıran ve hiç işlenmemiş kabul edilmesini sağlayan bir uygulamadır. Yani kelime olarak *genel* kelimesi ile ifade edilse de bütünü kapsayan manasında değildir. Sadece cezaya tesiri bakımından genel olan, yani cezayı tüm sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldıran anlamını taşımaktadır. Bu nedenle de TBMM'nin çıkardığı kanunda genel af ilan edilmeyeceği vurgulanması Milli Mücadele boyunca suç işleyerek ceza almış kişilerin tamamının hiçbir genel af kanunıyla affedilmeyeceğini açıklamaya yönelik bir kararnamedir.

hafta içinde pişman olarak geri dönmeleri halinde, affedileceklerini duyurmuştur¹². İstanbul hükümeti ilan ettiği bu afı, Milli Mücadeleye katılanların geri dönmelerini sağlayarak, milli direnişi baltalamaya çalışmıştır. Bunun dışında, milli mücadeleye karşı isyan edenlerden Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından yazılıp dağıtılan, 19 Mayıs 1920 tarihli bildiri metninde, Milli Mücadeleyi destekleyenlere ağır ithamlarda bulunulurken, "... Padişahımız Halife-i Müslimin Efendimiz de iğfal edilmiş olanları maruz görecek affı şahanelerini ilan ettiler..." denilerek, bu afı direniş taraftarı olanlar, Osmanlı hükümeti yanına çekilmeye çalışılmıştır¹³.

Mustafa Kemal Paşa'nın 14 Aralık 1920'de Düzce ayaklanması ile ilgili olarak Mecliste yaptığı konuşmada; bölgeye yeniden kuvvetler sevk edilmesi, ayaklanmalara İstanbul'dan vaat edilen yardımların yapılmaması ve Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuvvetli olduğunun görülmesi üzerine, asilerin af isteklerini meclise anlatarak, af yetkisinin Meclise ait olduğunu belirttikten sonra, birkaç yüz kişiden ibaret olan bu şahısların affı hususunda Meclise telkinde bulunmasını, İstanbul Hükümetinin çıkardığı aflara karşı bir geri püskürtme hareketi olarak yorumlamak mümkündür¹⁴.

Böyle bir uygulama, diğer bölgelerdeki asiler için bir örnek teşkil ederek, isyan edenlerin bu hareketlerinden vazgeçerek teslim olmalarını sağlayıcı bir vasıta da olabilecektir. Selek'in, Kuvayı Milliye müfrezelerini oluşturan kişiler arasında "*karşı ihtilal hareketine karışmış olup, bu hareketler bastırıldıktan sonra affa uğramak için iltica edenler*"¹⁵ olduğunu belirtmesi de affın bu amaçla kullanıldığını destekler niteliktedir.

Millî Mücadele dönemi süresince pek çok af kanunu teklif ve tasarısı Meclise sunulmuştur. Özellikle Sakarya Savaşıyla, Büyük Taarruz arasındaki dönemde yoğunlaşan af kanunu tasarıları arasında ilk sırayı, İttihat ve Terakki hükümetinin vaat edip de gerçekleştiremediği af yasaının çıkarılması almıştır.

1. Darülharbde Hüsnü Hizmet ve Yararlık İbraz Eden Mahkuminin Müddeti Mahkumelerinin Affına Dair Kanun (14 Temmuz 1921)

İttihatçı Hükümet, 19 Şubat 1914 tarihinde *Darülharbe Gidecek Eşhas Hakkında Takibat ve Mücazatin Teciline Dair Kanun* adıyla bir kanun çıkarmış ve Birinci Dünya Savaşı'nda iyi hizmet ve yararlık gösteren mahkumların, mahkumiyet sürelerinin affını kabul etmiştir¹⁶. Fakat Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup olarak çıkması ve imzalanan Mondros Ateşkesince, ordunun terhis edilmesi nedeniyle, mahkumlara *hüsnü hizmet beratı* verecek otorite bulunamaması, TBMM hükümetini, İttihat ve Terakki yönetiminin af konusunda çıkarmış olduğu mevzuattan dolayı sorumlu

12. *Ferda* (Siyasi, ilmi, edebi gazete, haftada iki defa yayınlanır), Sene 2, No: 127, Adana, 29 Nisan 1920.

13. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. 1, Kastaş Yay., 8. Bs., İstanbul, 1987, s. 71.

14. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, Cilt: 3, 14.12.1920, s. 212-123.

15. Selek, a.g.e., s. 121.

16. "*Askerler harpte kumandanlarının emrinde hizmet edip şahsi hukuka hanel getirilmemek üzere maznun olanlar ve takibatı kanuniye icrasından sarfı nazar olmasına ve mahkum bulunanların müddet-i mahkumelerinin affına veya cezalarının tahfif ve tenziline teşebbüs olunacaktır*". *Düstur*, D. 2, C. 7, s. 406-407.

duruma düşürmüş, mahkumlar karşısında taahhüt altında kalmasına sebep olmuştur. TBMM, bu gerekçe nedeniyle, seferberlikte cepheye sevk olup da mütarekeye kadar silah altında bulunan mahkumların *fiil-i şeni suçlarından ırza geçme istisnası ve hukuk-ı şahsiyeye halel gelmemek şartı* ile affedilmelerini öngören bir kanun tasarısı hazırlayarak Meclis gündemine getirmiştir¹⁷. Kanun tasarısı öncelikle Adliye Encümeni tarafından incelenmiş ve bahsi geçen mahkumların tekrar takibatına veya kalan cezalarının çektirilmesine başlanmasının uygun olmayacağına dikkat çekilerek, bu gibi kişilerin tamamen affının uygun olduğu belirtilmiş ve vaat edilmiş maddelerin bir kanun dahilinde çıkarılmasına karar verilmiştir¹⁸.

Meclis'in 14 Temmuz 1921 tarihli 50. birleşiminin 2. oturumunda görüşülmeye başlanan tasarı üzerindeki tartışmalar, bu kişilerin affının doğru olup olmadığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Canik Mebusu Nafiz Bey, hükümeti sert bir şekilde uyararak, "*affı ibzal (bol kullanma) ederseniz Hükümet şeklinden çıkarsınız, af daima zaaf alametidir*" sözleriyle, bu kişilerin affına karşı en sert tepkiyi gösterirken¹⁹, Kangırı Mebusu Neşet Nazım Bey ise "*...Hükümet bunu vaat etmiştir. Ve bunlar da beş sene hizmet etmiştir. Bu itibarla o kanuna istinaden bu kanunun kabulü zaruridir*"²⁰ sözleriyle kanunun gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu kişilerin affının zorunluluğunu savunan mebuslardan bir diğeri de Kastamonu Mebusu Abdülkadir Bey'dir. Abdülkadir Bey; her ne kadar, en çok suistimal edilen müesseselerden birisi olduğu gerekçesiyle, affa karşı olduğunu belirtse de vatanın menfaatine olduğu ve bu şahısların cepheye savaşıp zaten cezalarını yeterince çektikleri, ayrıca da İttihat Terakki Hükümetinin vaat ettiği bir tecilin söz konusu olduğunu, bu nedenle de hükümetin bunu yapmaya mecbur olduğunu dile getirmiştir²¹. Ayrıca, hapisaneleri dolduran mahkumlara yapılan masrafların hazineye getireceği mali yük de bu affın çıkarılması için öne sürülen gerekçeler arasındadır²².

Affın çıkarılması konusunda ileri sürülen gerekçeler yanında, bu kişilerin affedilmesinin, toplum üzerinde yaratacağı etki de mebuslar tarafından göz ardı edilmemektedir. Eğer af kabul edilirse, affedilecek olan şahısların yeniden suç işleyerek, toplumun düzenini bozabileceği endişeleri mebuslar arasında yaşanan tartışmaların bir diğer noktasını oluşturmaktadır²³.

Mebuslar arasında cereyan eden sert tartışmalar sonrasında söz alan Adliye Vekili konunun hukuki yönüne dikkat çekerek; "*...haklarını hukuku askeriyesini iddia*

17. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 262-265

18. "*...19 Şubat 1330 tarihli kanunda edilen va'de rağmen tekrar takibata veya bekiye müddet-i cezaiyelerinin infazına iptidar olunmak da münasib olmayacağından bu gibilerin umumen affı daha muvafık olacağı mütalaa ve kanaati hasıl olmakla mevaddı atiyenin ayrıca bir kanun olarak tespiti ittifaqla tensip kılındı*" TBMM Z.C., D. 1, C. 11, s. 264

19. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 270

20. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 265

21. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 266

22. Af kanunları, kimi zaman hapisane mevcutlarının çoğalması ve devletin bunların ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekmesi üzerine, bu soruna bir çözüm olarak kullanılan bir uygulama olmaktadır. Özellikle Milli Mücadelenin başlangıç yıllarında Ankara Hükümetinin idaresi altında bulunan hapisanelerin masraflarını karşılamak, zaten yeterince ekonomik gücü olmayan TBMM Hükümeti için önemli bir sorun olmaktadır. Bu nedenle de Erzurum mebusu Salih Bey'in; "*... üç milyon lira çürütüyoruz*" sözleri oldukça anlam kazanmakta, açık bir gerekçe olarak sunulmasa da, bu af kanununun kabul edilmesi için geçerli bir sebep teşkil etmektedir. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 268

23. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 267

eden bir zatın, hakkın yoktur diyerek, hakkını iptal etmektense hüsnü hizmetini terhis tezkeresiyle ve sairesiyle ispat edenler hakkında 19 Şubat 1330 tarihli Kanun mucibince hareket..." edilmesi gerekliliğini dile getirmiştir²⁴. Adliye Vekili'nin yaptığı bu açıklama sonrasında görüşmeleri tamamlanan af kanunu tasarısı *Darülharbde Hüsnü Hizmet ve Yararlık İbraz Eden Mahkuminin Müddeti Mahkumelerinin Affına Dair Kanun* adıyla TBMM'nin 14 Temmuz 1921 tarihli 50. birleşiminin 2. oturumunda kabul edilmiştir²⁵.

Affin kabul tarihinin, Yunan ilerleyişinin en hızlı olduğu bir döneme rastlaması, oldukça dikkat çekici bir noktadır. Temmuz ayı süresince Eskişehir-Kütahya mevkiinde Türk kuvvetleri, Yunan ordusu karşısında ciddi bir yenilgiye uğramışlardır. Bu yenilgi sonrasında verilecek olan savaşın mutlaka kazanılması gerekmektedir. Bunun için olağanüstü tedbirler alınması yoluna gidilmiş, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla *Tekalif-i Milliye Emirleri* adı altında, halka bir takım yükümlülükler getirilmiştir. Özellikle ekonomik olarak ordunun ihtiyaçlarının karşılanacağı bu kanunun yanında, savaşta kullanılacak asker ihtiyacı da bir o kadar önemlidir. Buradan hareketle, bu af yasaasının kabulü, İttihat Terakki dönemi mevzuatı dolayısıyla zorunlu olarak görülse de, Sakarya Savaşı öncesinde gündeme gelmiş olması, akla Yunan kuvvetlerine karşı kesin bir başarı kazanmak isteyen hükümetin asker ihtiyacını karşılamak ve dağlardaki çetecilik faaliyetlerini engelleyerek, kuvvetlerinin tamamını bu savaşa sevk etmek amacıyla olduğu ihtimalini getirmektedir.

Sakarya Savaşı öncesinde, İttihat ve Terakki yönetimi döneminden kalmış olan bu sorunun çözülmesi sonrasında Türk ordusu Sakarya'da büyük bir başarı kazanmış ve TBMM Hükümeti, 13 Ekim 1921'de Rusya ile doğu sınırlarını güvence altına alacak olan Kars Anlaşmasının ardından, 20 Ekim 1921 tarihinde de Fransa ile Ankara Antlaşmasını imzalanmıştır²⁶. Ankara Antlaşması ile; özellikle Kapitülasyonlar, Misak-ı Milli sınırları ve azınlıklar konularında önemli tartışmalar yapılmış ve sonucunda Fransa azınlıklar konusunda Misak-ı Milli şartlarını kabul ederken, Türkler de güney sınırı konusunda Fransa'ya ödün vermek zorunda kalarak, İskenderun'la birlikte bir çok Türk nüfusun çoğunlukta olduğu yerler ulusal sınırlar dışında bırakılmıştır. Bizim konumuz açısından Antlaşmayı önemli kılan nokta ise Ankara Antlaşmasının 5. maddesi gereğince, ilgili bölgelerde karşılıklı olarak genel af çıkarılmasının karara bağlanmış olmasıdır²⁷.

24. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 271; *Düştur*, D. 3, C. 2, Kanun No: 135, s. 94

25. TBMM Z.C., D. 1, C. 11, 14.7.1921, s. 273-274

26. Anlaşmanın tam metni için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C. 1, 2. Bs, TTK, Ankara, 1989, s. 50-60

27. Soysal, a.g.e., s. 50; Devletler arası ilişkilerde af müessesesinin kullanılması, affın çıkarılış gerekçeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür aflarla anlaşmayı imzalayan devletlerin aralarındaki husumetin bir son bulması, savaş zamanında işlenmiş olan suçların, savaşan devletler tarafından takip edilmesinin önlenmesi ve yapılan barışın pekiştirilmesi amacı büyük bir rol oynamaktadır. Ayrıca, savaştan zarar gören halkın yaşanan kötü anıları unutmaması ve yeni bir döneme başlaması için de ilan edilen aflar önemli bir adım teşkil etmektedir. Cemil Bilsel, *Lozan, C. II, Sosyal Yay.*, İstanbul, 1998, s. 288-289; Zira, genel af yasalarının çıkarılmasındaki gerekçelerden en önemlisi, geçmişte yaşanmış olumsuzlukların hafızalardan silinmesi ve toplumda barışın yeniden sağlanması düşüncesidir. Nitekim, gerek Türk, gerekse dünya tarihinde devletlerarası ilişkiler çerçevesinde bu şekilde çıkarılan siyasi içerikli af yasalarının örneklerine rastlamak mümkündür. Özellikle Osmanlı Devleti tarafından imzalanan 1739 Belgrad Antlaşmasının 8., 1774 Küçük

2. Affı Umumi Kanunu (5 Aralık 1921)

İcra Vekilleri Heyeti bu çerçevede, Fransızlarla imzalanan Ankara Anlaşmasının 5. Maddesi gereğince ilan edileceği taahhüt edilmiş olan bir genel af kanunu çıkarmak için çalışmalara başlamış ve 3 Kasım 1921 tarihinde hazırladığı, üç maddelik bir af kanunu tasarısını Büyük Millet Meclisine sunmuştur. Hükümet tarafından hazırlanmış olan bu tasarı, Meclisin 26 Kasım 1921 tarihli toplantısında incelenmek üzere Adliye ve Dahiliye Encümenlerine gönderilmiş²⁸ ve her iki encümen de üç maddeden oluşan kanun tasarısını aynen kabul ederek, 5 Aralık 1921 tarihinde Meclis Genel Kuruluna sunmuştur²⁹.

Üç maddeden oluşan kanun tasarısının birinci maddesi; "*Fransızlar tarafından işgal edilip 20 Teşrinievvel 1337 tarihli İtilafnamenin beşinci maddesi mucibince tahliye edilen arazide ika edilmiş olan bilcümle ceraim mürtekipleri hakkında affı umumi ilan edilmiştir*"³⁰ şeklinde düzenlenmiş olup, diğer iki madde ise kanunun yürürlüğüyle ilgilidir³¹.

Meclisin 122. Birleşiminin 1. oturumunda başlayan görüşmelerde öncelikle, bir kavram sorunu ortaya çıkmış ve genel af kavramının algılanış şekli tartışma konusu olmuştur. Özellikle, Kırşehir Mebusu Müfid Efendi'nin, Ankara Anlaşması'nın 5. Maddesindeki *tam* kelimesinin antlaşma metnine hangi sebeple konulduğu sorusuna, Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey özetle; genel affın aslında Türkçe'deki *genel* kelimesinin ifade ettiği *bütünü kapsayan* anlamını karşılamadığını, buradaki *genel af* kavramının, sadece, suçu ortadan kaldıran bir uygulama olduğu, bu nedenle de antlaşmadaki *tam* kelimesinin kullanılmasının gerektiği şeklindeki cevabı, günümüzde de sık sık yanlış anlamalara sebebiyet veren bir kavram kargaşasına değinmesi bakımından, günümüzdeki uygulamalara da ışık tutacak niteliktedir³².

Kaynarca Antlaşmasının 1., 1792 Yaş Antlaşmasının 1., 1791 Zıştoy Antlaşmasının 1., 1812 Bükreş Antlaşmasının 2. ve 13., maddelerinde karşılıklı olarak genel af çıkarılacağına dair hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Mahmut Esat Bozkurt, *Devletler Arası Hak*, Recep Ulusoglu Bs., İstanbul, 1940, s. 147, 171, 180, 181, 186; Ayrıca, Balkan savaşları sonrasında Sırbistan (Md. 3), Bulgaristan (Md. 2) ve Yunanistan'la (Md. 2) yapılan antlaşmalarda da karşılıklı olarak genel af çıkarılacağı hükmü antlaşma maddeleri arasında zikredilmiştir. Bozkurt, a.g.e., s. 363, 373, 374; Trablusgarp Savaşı ertesinde İtalyanlarla imzalanan Uşi Antlaşmasının 3. Maddesinde de siyasi suçların affedileceği, adi suçların ise bu aftan yararlanamayacağına yönelik bir hüküm bulunmaktadır. Bozkurt, a.g.e., s. 371; Yeni Türkiye Devleti'nin uluslar arası alanda tanınmasını sağlayan Lozan Barış Antlaşması'nda da benzer örneklerde olduğu gibi, genel af hükmünü taşıyan bir madde bulunmaktadır. Lozan Barış Antlaşmasının 8. Maddesine Ekli Beyannameye Bağlı Protokolle taraflar karşılıklı olarak genel af çıkaracakları taahhütlerinde bulunmuşlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cahide Sınmaz Sönmez, *Cumhuriyet Döneminde Çıkarılan Af Yasaları ve Toplum Yansımaları (1923-1974)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2005, s. 101-110

28. TBMM Z.C., D. 1, C. 14, 26.11.1921, s. 337

29. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 16

30. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 16

31. Madde 2: "*İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır*"

Madde 3: "*İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur*", TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 16

32. "...zannediyorum ki tereddüdü mücibolan nokta kelimenin (yani *tam* kelimesinin) Fransızca'dan Türkçe'ye tercümesinden ileri geliyor. Türkçe ifadesinden ileri geliyor. Yani biz affı umumi diyoruz. Umumi kelimesi olunca (*tam*) a ne lüzüm var gibi zihinlere bir sual geliyor. Fakat bizde bu affı umumi, affı hususi suretinde ifade edilen şey, Fransız lisanında bir kelime ile ifade olunuyor. Birisi; yani bu

Ankara Antlaşması'nın 5. Maddesinde yer alan *tam* kelimesi bir başka tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Metinde *tam* kaydının bulunmasının, işlenmiş olan bütün suçların affedileceği anlamına mı geldiği, eğer böyle ise şahsi hukuka ait suçların da affın kapsamına girip girmeyeceği konusu, önemli bir sorun teşkil etmiştir³³. Pek çok mebus tarafından dile getirilen bu sorun, Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey'in; "hukuku şahsiyeyi Allah affetmiyor, değil ki, biz affedeceğiz" sözleriyle önemli bir yankı bulmuştur³⁴. Bazı mebuslar tarafından, şahsi hukukun affının, ancak hükümetin mağdura tazminat vermesiyle mümkün olacağına belirtilmesine rağmen³⁵, bu görüşün aksini savunun mebuslardan Konya Mebusu Musa Kazım Efendi; "hukuku şahsiyeyi affetmek, hiçbir vakit hükümetin salahiyyetinde değildir. Af bir hak mukabilinde olur. Bir kimse kendi hakkını affedebilir. Kendi hakkı meyanında dahil olmayan hakkı ne hükümet ne efrat, hiçbir suretle affedemez" sözleriyle, önemli bir soruna dikkat çekmiştir³⁶.

- Bu durum günümüzde de hemen her af kanunu tasarısında yaşanan tartışmalardan birisi olan, devletin şahıs aleyhine işlenen suçların cezalarını affetmede ne kadar yetkisinin olduğuna dair yapılan tartışmalara önemli bir örnek teşkil etmektedir. Hukuku Şahsiye konusu hemen hemen her af kanunu öncesi tartışmalarda gündeme gelen ve farklı görüşlere göre şekillenen bir konu olmuştur.

Genel olarak affın kapsamı üzerinde yapılan tartışmalar, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in; bu affın adli bir uygulama olmadığı, siyasi bir içerik taşıdığı, bu nedenle de çeşitli sonuçlar doğuracağına göz önünde tutulması gerektiğini ifade etmesiyle tamamlanmış, böylelikle çıkarılacak olan affın hukuki sebeplerle değil, tamamen siyasi gerekçelerle gündeme geldiği açıklık kazanmış ve 5 Aralık 1921 tarihinde TBMM'de görüşülmeye başlanan kanun tasarısı TBMM'nin yine aynı tarihli oturumunda tamamlanarak, Meclisin 122. Birleşiminin 1. oturumunda *Affı Umumi Hakkında Kanun* adıyla kabul edilmiştir³⁷.

Bu kanunla, Fransızların tahliye ettiği bölgede, işgal sırasında işlenmiş bütün suçlar affedilmiştir. Böylece, Mondros Ateşkesinin ardından başlayan ve kanlı olaylarla bölgede derin izler bırakan Fransız işgali, bu anlaşmayla sona ermiş ve yapılan anlaşma gereğince ilan edilen genel af'a da yaşanan tatsız olayların unutulması ve bıraktığı izlerin silinmesi için bir adım atılmıştır. TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa da 5 Aralık 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından af kanununun kabulü sonrasında, Adana'nın tekrar Anavatana geçmesi üzerine, Adanalılara yayınladığı bir beyanname ile; özellikle Fransızların bölgedeki işgalleri döneminde yıllarca Osmanlı Devletine büyük bir sadakatle bağlanmış ve hatta *milleti sadıka* olarak anılmış olan

affı umumiye mukabil olan kelime (Amnistie) dir. Bu cüzi de olur sonra da olur. Bunun umuma şamil olacağını ifade için konmuştur. (Plain) kelimesi yani tam kelimesi başka bir mana değil. Yani umumi olunca artık tam kelimesine hacet yoktur demeyiniz. Vardır. Çünkü bizde affı umumi sözü malumu alınız, affı hususiye mukabildir. Bizde affı umumi denilince umuma şamil demek değildir. Affı umumi o aftar ki, bilirisiniz, cürmü ortadan kaldırır. Bu manayadır" TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 19

33. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 17-18

34. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 18

35. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 18

36. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 18

37. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.12.1921, s. 21; *Düstur*, D. 3, C. 2, s. 188

Ermenilerin, çeşitli tahrikler neticesinde bazı yıkıcı hareketlere giriştikleri ve bu tür durumların aile fertleri arasında da yaşanabileceği ve bu yanlış anlamaların daha fazla sürüp gitmeden unutulması için böyle bir affın çıkarıldığını anlatmıştır³⁸. Mustafa Kemal'in bu sözleri, geçmiş kinlerin unutulması, barışın uzun süre korunması için Meclisin büyük bir merhamet örneği göstererek af yetkisini kullandığını ve böylece Milli Mücadele döneminde alınan sert tedbirler yanında, hükümetin bağışlayıcı vasfının da Türk siyasi tarihinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Bu bölgesel nitelikli affın hemen ardından 8 Aralık 1921 tarihinde daha geniş kapsamlı olmak üzere Hıyanet-i Vataniye suçlarından bir kısmının affını sağlayacak olan bir kanun tasarısı Meclisin gündemine gelecektir.

3. Hıyanet-i Vataniye Mücrimlerinden Bir Kısmının Affına Dair Kanun (19 Aralık 1921)

Sakarya savaşının zaferle sonuçlanması üzerine, kazanılan zafer şerefine Canik Mebusu Nafiz Bey ve Karahisarı Sahip Mebusu Şükrü Bey ve arkadaşları tarafından 7 Ekim 1921 tarihinde, hemen hemen aynı içeriklere sahip iki af kanunu teklifi TBMM'ye sunulmuştur. Tekliflerin gerekçesinde; Damat Ferit Paşa Kabinesinin teşvikleri yüzünden, masum halkın çıkardığı isyanlardan pek çok zarar görüldüğü, fakat gün geçtikçe Büyük Millet Meclisi'nin amacının vatani kurtarmak olduğu anlaşılınca, isyanların da azaldığı belirtilmiştir. Sakarya Zaferinin şerefine millet ve memleketin duyduğu birlik ve beraberliğin bu af ile daha da kuvvetleneceği söylenerek, siyasi içerikli bir affa çok fazla ihtiyaç ve zaruret olduğu, zaten siyasi suçların etkisinin de çabucak ortadan kaybolduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede, gerek Nizamiye Mahkemeleri ile İstiklal Mahkemeleri, gerekse Divanı Harpler tarafından, vatana ihanet suçundan dolayı mahkum ve maznun olmuş kişilerin aflarını istemişlerdir³⁹.

İncelenmek üzere Adliye Encümenine gönderilen bu iki af kanunu teklifi, Encümen tarafından birleştirilerek ele alınmış ve gerekli düzenleme yapıldıktan sonra, 8 Aralık 1921 tarihinde Meclis Genel Kuruluna sunulmuştur. Encümen hazırladığı kararnamede; Meclisin ve hükümetin gerçek maksadının halk tarafından artık anlaşıldığını ve akıllarda pişmanlıktan başka bir düşüncenin kalmadığını belirterek; vatana ihanetten dolayı nispeten hafif suçlardan ceza almış bulunanlardan, "... müteşebbis, fer'an zimethal ve müşevvik (teşvik eden) ve muharrrik (tahrik eden) olarak, mahkum ve maznun..." olan kişilerin sürüp giden sefaletlerine meydan

38. "Türkiye toprağındaki anasır-ı muhtelefe (çeşitli milletler) asırlardan beri bir vatan evladına has uhuvvet (dostluk) ve muhabbetle yaşamış ve revabit-ı içtimaiyenin (sosyal vazifelerin) en kavisi (güçlü- sağlam) olan iştirak-i menafi ile yekdiğerine bağlanmış ve birçok hatrat-ı muazzeze ile bu memlekette merbut (bağlı) bulunmuş olduğu halde memleketin huzur ve sükuneti menfaatlerine muvafık bulunmayan müşevviklerin eser-i tahriki olarak bazı su-i tefehhümlerle (yanlış anlama) son zamanlarda bazı ahval-ı gayr-ı münasebe tahaddüs etmiş olduğunu ketm ü ihfaya lüzum yoktur. Bir aile efradı beyninde de vukua gelebilen bu kabil muvakkat ahval ile netayicinin izalesi için bugün tam bir aff-ı umumî ilan edilmiştir. Hükümet bununla vatan evladı arasında su-i tefehhümatın devamını mucip olabilecek esbabı ortadan kaldırmış ve vazife-i şefkat ve uhuvvetini ifa eylemiş oluyor", *Hakimiyet-i Milliye*, 6 Kanun-ı evvel (Aralık) 1921

39. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 65-66; Özellikle siyasi suçların affını isteyen bu kanun teklifleri, genel bir kabul gören, genel afların siyasi suçlara uygulanmasının daha doğru olduğu anlayışını yansıtan o döneme ait iyi bir örnek oluşturmaktadır.

bırakmamak ve geçmiş günahlarının tövbesine imkan vermek için affedilmelerinin uygun olduğuna karar verildiğini, kanunun birinci maddesinin de bu gerekçeyle hazırlandığını açıklamıştır⁴⁰.

Bu madde ile özellikle Yunan taarruzu karşısında kesin zafere ulaşılabilmesi için bu kişilerin affedilerek askere alınmaları, savaş öncesinde insan gücüne duyulan bu ihtiyacı karşılamada önemli bir kaynak oluşturacaktır. Encümen üyelerinden Hafız Mehmet Bey'in konuşmasıyla başlayan görüşmelerde sık sık halkın cehaletinden dolayı bir takım tahriklere kandığı konu edilmiştir. Hafız Mehmet Bey de Encümen adına yaptığı konuşmada; işlenen suçların, memleketin içinde bulunduğu belirsizlik döneminde yaşandığını ve cahil halkın kandırılmak suretiyle tahrik ve suç işlemeye teşvik edildiklerini söylemiş, geçen zaman içinde ise *Meclisi Ali* de artık olaylara meydan verilmeyeceği ve daha çok kurban vermenin doğru olmadığı inancı doğması üzerine de, Adliye Encümeninin bu kanun tasarısını onayladığını belirtmiştir⁴¹.

Kanun tasarısının Meclis genel kurulundaki görüşmeleri sırasında söz alan mebusların konuşmaları, devletin halka bakışını göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir. Edirne mebuslarından Şeref Bey, hükümetin adalet üzerine kurulduğu ve bir taraftan isyan edenlere elindeki kılıncını gösterirken, bir taraftan da itaat edenlere adalet ve lütfunu bol bol dağıttığını ve bu uygulamanın hükümetin en büyük karakteri olduğunu; ayrıca, "*Hükümetin mizanında ceza varsa af da vardır*" sözleri⁴², Türk Devlet geleneğinden gelen koruyucu, merhamet sahibi, devlet baba sıfatının uygulamaya geçmesine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Diğer mebuslar tarafından da bu görüşü destekleyici konuşmalar yapılmış, devletle halk arasındaki ilişki, bir baba-oğul ilişkisine benzetilerek; bir babanın oğlunun terbiyesi için zaman zaman cezalar verdiği, fakat zamanı geldiğinde oğlunu affettiği; bir babanın evladına davranışı gibi bu af suretiyle devletin de halkına aynı bağışlayıcılık ve merhametle davrandığı ifade edilmiştir⁴³.

Verilen af tekliflerinin, Başkomutanlık Savaşı öncesindeki bir dönemde gündeme gelmiş olması da, Yunan kuvvetlerine karşı kesin zafer kazanmak arzusunda olan TBMM hükümetinin, orduya asker temin etmek amacıyla bu aftan yararlanacağı gerekçesini de beraberinde getirmiştir. Edirne Mebusu Şeref Bey'in; çok defa cezadan fazla affın etkisi olduğunu ve artık insan kaybetmek değil, millî davalarının içine insanlar sokmak istediklerini, bu nedenle de af kanununun tereddüt edilmeden kabul edilmesi gerektiği sözleri⁴⁴, af kanunun çıkarılış amaçları arasında, dönemin

40. Kanun tasarısının birinci maddesi: "*İstiklal Mahkemeleriyle mehakimi nizamiye ve divanı harpler tarafından hıyaneti vataniye cürmünden dolayı mahkum ve maznun bulunan bilcümle müteşebbis, fer'an zimthal olanlarla tahrikat ve teşvikatı fiilen fesada iktiran eyleyen muharik ve müşevvikler -hukuku şahsiye baki kalmak üzere- affedilmiştir. Ancak eczayı vatandan bir kısmının tefrik veya ecnebi bir devlete iltihakına say edenlerle halen memaliki ecnebiye veya biladı meşguledi bulunan eşhas bu aftan müstesnadır*". TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 66;

41. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 68

42. "...hükümeti milliyemiz adil üzerine teessüs ettiği için bir tarafta baş kaldıranlara elindeki kılıncı göstermiş, fakat beri taraftan da muti olanlara adil ve ihsan bezletmiştir. Ve bu onun en büyük seciyesidir. Aynı zamanda hükümetin mizanında ceza varsa af da vardır...", TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 69

43. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 90

44. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 70

olağanüstü şartları dolayısıyla, cephede duyulan asker gereksinimini temin etmek ve devletle halk arasında bir yakınlaşma oluşmasını sağlamak gibi gerekçelerin olduğunu destekler mahiyettedir.

Tasarının kabul edilmesi için gösterilen gerekçe, geçmiş sıkıntıları unutmama ve halkın arasındaki kını silip, bir birlik ve bütünlük sağlamak olmuştur. Görülüyor ki; gösterilen gerekçe, genel afların çıkarılmasındaki gerekçeler arasında en belirgin yeri alan, geçmiş olumsuzlukları unutmama ve yeni, temiz bir dönem açma isteğiyle örtüşmektedir. Ayrıca, yeni kurulmuş olan TBMM'nin de bu afa, halkın gözündeki yerini daha kuvvetli bir hale getirmesi düşüncesi de hakim rol oynamıştır.

Kanun tasarısının geneli hakkında yapılan tartışmaların ardından, tasarının madde madde görüşülmesine geçilmiş ve Encümen adına Canik Mebusu Nafiz Bey söz alarak birinci madde ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Nafiz Bey'in ifade ettiğine göre; Vatana ihanetten fiillerinden dolayı birinci derecede suçlular, teşebbüs ve tahrikleri bir sonuca ulaşmış kişiler ile vatanın topraklarını yabancı bir devlete katmaya çalışanlar affın dışında tutulmuşlardır. Bunun dışında ister mahkum olsun, ister sanık olsun, birinci derecede suçlu olmayarak, ikinci derecede suçlu bulunanlar ile bir de girişim ve tahrikleri sonuçsuz kalmış olanlar affedilecektir⁴⁵.

Birinci madde üzerinde söz alan mebuslardan bazıları münferit olaylardan hareketle şahsi hukuka dahil olan suçların affedilip edilmeyeceği sorusunu gündeme getirmişlerdir⁴⁶. Her ne kadar birinci madde kapsamında *hukuku şahsiye baki kalmak üzere* ifadesi yer almış olsa da affa dahil edilecek her türlü suçun açık şekilde ifade edilmesi gereği mebusların zihninde önemli bir soru işareti oluşturmuştur. Ayrıca, tasarının yasalaşması hakkındaki tartışmalarda, affolunacaklarla olunmayacakların net bir şekilde belirlenmesi, üzerinde en çok durulan konulardan bir diğerini teşkil etmiştir. Özellikle kanun tasarısındaki *fer'an zimethal* (ikinci dereceden suçlu) tabiri üzerinde tartışılmış ve bu kişilerin belirlenmesindeki zorluklardan bahsedilmiştir⁴⁷. Adliye Vekili Refik Şevket Bey, tasarının bu şekliyle kabulüne karşı olduğunu belirtmiş ve mahkemelerde bir sorgu yargıçı olmadığı için verilen cezalarda *fer'an zimethal* tabirinin bulunmasının zor olduğunu, bu nedenle de kanundan beklenen faydanın sağlanamayacağını dile getirmiştir. Adliye Vekiline göre; tasarı bu haliyle kanunlaşırca pek çok eşitsizlikler oluşacak ve istenmediği halde birçok haksızlıkların yaşanmasına sebep olunacaktır. Bu nedenle de tasarının Adliye Encümenine gönderilerek bu konular göz önünde bulundurularak tasarının yeniden düzenlenmesinin en uygun yol olacağı görüşündedir⁴⁸. Netekim, Adliye Vekilinin açıklamaları sonrasında yapılan oylama sonucunda, tasarının yeniden görüşülmek üzere Encümene iadesi çoğunluğun oyuyla kabul edilmiştir⁴⁹.

Encümen tarafından yeniden düzenlenen kanun tasarısı ertesi gün meclise gönderilmiş ve Meclisin 9 Aralık 1921 tarihli 125. Birleşiminin 1. oturumunda görüşülmeye başlanmıştır.

45. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 72-73

46. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 74

47. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 74-75

48. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 75

49. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 76

Tasarının encümeden gelen yeni şekline göre; birinci maddedeki, *fer'an zimethal* tabiri kaldırılmış ve aftan istisna edilecek suçlar teker teker gösterilerek, böylece kanuna bir netlik kazandırılmıştır⁵⁰.

Bu değişiklikten sonra söz alan Menteşe Mebusu Doktor Tefvik Rüştü Bey'in, memleketin ihtiyacı göz önünde bulundurularak, herhangi bir ayırım yapılmaksızın bütün siyasi suçların affedilmesini istemesi, hatta genel bir af çıkarılırken memleketin çalışacak kola ihtiyacı olması nedeniyle, adi suçların ve küçük suç işleyenlerin de bundan istifade ettirilmesi gerektiğini, bu sebeple de maddenin yeniden düzenlenmesini teklif etmesinden⁵¹ kanun tasarısı üzerinde yapılan değişiklikten haberinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu sözleriyle geniş kapsamlı bir af talebini gündeme getiren Tefvik Rüştü Bey'in bu görüşüne karşılık olarak Encümen namına Kırşehir Mebusu Müfid Efendi; suçlunun işlediği suçtan dolayı, gerçekten suçlu olduğuna karar verildikten sonra onu affetmek ve aflatı çoğaltmanın bir memleket için zehir saçmak olduğunu, aflat tekrarlandıkça suçluların bundan yararlanacaklarını söyleyerek, her zaman üzerinde önemle durulan aflatın sık ve kapsamlı olarak çıkarılmasının yarar değil zarar getirdiği yönündeki endişeleri de gündeme taşımıştır. Bunlara ek olarak, affedilecek suçların nitelikleri konusuna da değinen Müfid Efendi, özellikle affa dahil edilecek suçları işleyen kişilerin, yaptığı işin sonucunu ve gideceği yeri bilmeyen, kalabalık arasına karışan zavallı insanlar olduklarını, yoksa vatanın bağımsızlığına yada bölünmez bütünlüğüne yapılan her hangi bir saldırının hiçbir şekilde affedilemeyeceğini açıklamıştır. Müfid Efendi bu açıklamalarıyla, hemen her af döneminde gündeme gelen Devlete karşı işlenen suçların affedilmemesi ile ilgili hassasiyetin de bir örneğini göstermiştir⁵².

Kanun tasarısı üzerindeki görüşmelerde özellikle İstiklal Mahkemelerinin Hıyanet-i Vataniye suçundan dolayı verdikleri kararlar konu edilmiş ve dönemin olağanüstü şartları nedeniyle, olağanüstü mahkemeler olarak görev yapmış olan İstiklal Mahkemelerinin verdiği kararların zaman zaman gereğinin üstünde olduğu dile getirilmiştir. Özellikle bu mahkemelerin çok geniş yetkilere sahip olmaları ve Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda geçen *memleketin kuva-yı maddiye ve maneviyesini tenkise say edenler* tanımlamasını geniş yorumlayarak her türlü rüşvet, ihtilas ve irtikap ve suistimali bu kavram altında değerlendirmeleri bir çok kişinin mahkum edilmesine sebep olmuştur. Bu nedenle de af kanununun müzakeresinde, özellikle hükümlülerin hangi suçlardan mahkum edildikleri net olmadığı için, affın kapsamının belirlenmesinde zorluklar yaşanmıştır. Örneğin, İstiklal Mahkemelerinin sadece siyasi suçlara bakmadıkları, Tekalif-i Milliye'den borcunu vermeyenlerin de hıyaneti vataniye suçundan hüküm giydikleri ve mahkum olduklarını, bu nedenle de bu gibi kişilerin de bu af kanunu kapsamında yer alacakları belirtilmiştir⁵³. Nitekim, siyasi

50. Af Kanunu Tasarının birinci maddesi: "*İstiklal Mahkemeleri ile mehakimi adliye ve divanı harbler tarafından hıyaneti vataniye cürmünden dolayı mahkum ve maznun olan eşhas (hukuku şahsiye baki kalmak üzere) affedilmişlerdir. Ancak idam ve müebbet kürek cezalarıyla mahkum olanlarla eczayı vatandan bir kısmını tefrik veya ecnebi bir devlete ilhakına çalışanlar ve casusluk edenler ve halen memaliki ecnebiye ve biladı meşgulede bulunanlar bu aftan müstesnadır*" şeklinde düzenlenmiştir. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 85

51. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 86

52. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 87

53. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 87

suçların yanında, bu mahkemeler tarafından ceza almış olanlar, birinci derecedeki suçlular hariç, bu af kanunu tasarısının kabul edilmesi halinde affedileceklerdir.

Meclis görüşmeleri, mebusların Adliye Vekiline, kanundan kimlerin yararlanıp, kimlerin yararlanamayacağına yönelik sorularıyla devam etmiştir. Bu tartışmaların temel noktası İstiklal Mahkemelerinin görev alanları konusunda düğümlenmiş, İstiklal Mahkemelerinin hangi suçları kovuşturmada yetkileri olduğu, önemli bir tartışma konusu olmuştur⁵⁴. Kanun tasarısının kapsamı konusunda pek çok farklı fikir ortaya atılmış ve bu içerikte 18 adet önerge sunulmuştur. Bu önergelerden çoğu dikkate alınmazken, Antalya Mebusu Rasih Efendi'nin ihtilas, rüşvet, suistimal maddelerinden mahkum olanların da aftan istisna tutulmaları, Karahisar Şarki Mebusu Ali Sururi Efendi'nin bu tür aflarda şahsi hukuka ait suçların ceza usulü dolayısıyla zaten affın dışında bırakıldığı, bu nedenle de kanun tasarısında böyle bir açıklamaya gerek olmadığı ve Konya Mebusu Ömer Vehbi Bey'in idam cezalarının müebbet küreğe, müebbet kürek cezalarının da on beş seneye indirilmesi yönündeki önergeleri, Meclis tarafından kabul edilmiş ve birinci madde, bu önergeler dikkate alınarak yeniden düzenlenmek üzere encümene gönderilmiştir⁵⁵.

Af Kanunu tasarısının görüşmelerine, 17 Aralık 1921 tarihinde yeniden başlanmıştır. Birinci madde verilen önergeler çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir. Böylece, İstiklal Mahkemeleri, bağımsız mahkemeler ve askeri mahkemeler tarafından vatana ihanet suçundan dolayı idama mahkum edilmiş şahısların cezaları ömür boyu küreğe, ömür boyu kürek cezasına çarptırılmış olanların cezaları da on beş sene geçici kürek cezasına çevrilmiştir. Geri kalan mahkumların cezaları ise affedilecektir. Aynı zamanda bu suçlardan sanık bulunanlar da davalarının sonuçlarına göre affedileceklerdir. Fakat, vatanın bir kısmını parçalamaya yada yabancı bir devletin sınırlarına katmaya çalışanlar, casusluk edenler ve halen yabancı bir memlekette ve işgal bölgelerinde bulunanlar, bir şeyi çalıp, hırsızlık yapanlar ve rüşvet alanlar, devletin maddi ve manevi kuvvetlerine zarar vermiş olanlar bu affın dışında tutulmuşlardır⁵⁶.

Maddenin bu şekli üzerine devam eden görüşmelerde ilk sözü Karahisar Şarki Mebusu Ali Sururi Efendi almış ve böyle geniş kapsamlı bir affın Yunan taarruzu bütün şiddetiyle devam ederken zamanı olmadığı gerekçesiyle affın kabul edilmemesini istemiştir. Ali Sururi Bey ayrıca, İstiklal Mahkemeleri halen faaliyetteyken, bu mahkemelerde dün mahkum edilen bir şahsın, bugün serbest bırakılması, bu mahkemelerin manevi haysiyetine zarar verir, bu nedenle de bu affı genel bir af yapmak için öncelikle İstiklal Mahkemelerinin yürürlükten kaldırılması gerektiğini belirterek; "*af tuz gibidir, fazla vererseniz zehir olur*" sözleriyle de geniş kapsamlı bir affın karşısında olduğunu kesin ifadelerle açıklamıştır⁵⁷.

54. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 94-95

55. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 9.12.1921, s. 107

56. Birinci maddenin yeniden düzenlenmiş haline göre: "*Hıyaneti vataniye cürmünden dolayı istiklal mahkemeleriyle mehakimi nizamiye ve divanı harpler tarafından idama mahkum edilen eşhasın cezaları müebbet küreğe ve müebbet kürek cezaları on beş sene muvakkat küreğe tahvil ve maadası affedilmişlerdir. Halen işbu efalden maznun bulunanlar dahi evrakına nazaran bu aftan istifade eyleyeceklerdir. Ancak eczayı vatandan bir kısmının tefrik veya ecnebi bir devlete ilhakına çalışanlar ve casusluk edenler ve halen memaliki ecnebiye ve biladî meşgulede bulunanlarla ihtilas ve rüşvet ahzeyliyerek, devletin kuvayı madiye ve maneviyesini tenkis etmiş olanlar işbu aftan müstesnadır*", TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 122

57. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 123

Adliye Vekili Refik Şevket Bey de vatana ihanet suçundan dolayı birinci derecede suçlu olup da idam ve ömür boyu kürek cezalarına çarptırılmış olanların cezalarında indirimine gidilmesine ve bu kişilerin kandırarak ve doğru yoldan ayrılarak etraflarına topladıkları kişilerin aflarına taraftar olmadığını açıklamıştır⁵⁸. Görüşmeler birinci maddede idam ve ömür boyu kürek cezalarının mı yoksa *faili asli ve fer'an zimethal* tabirlerinin mi yer alması konusu üzerinde devam etmiştir. Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey de; kanun maddesinde cezaların adları verilerek sınırlandırma yapılmasının, kanunu özel af mahiyetine sokarak, genel af olmasından uzaklaştırdığını, cezalar baz alınarak kanun çıkarıldığında, hükümetin mahkumların sadece cezalarını kaldırmış olacağını, genel afta ise cezanın değil suçun ortadan kalktığını bu nedenle de kanunun içeriğinin değiştiğini belirtmiştir⁵⁹. Ayrıca, sadece TBMM'ye isyan edenlerin affını, geri kalan suçlardan mahkum olmuş olanların ise affın dışında bırakılmasını istemiştir. Encümen adına söz alan Müfid Efendi, encümen üyeleri olarak, Meclis tarafından birinci dereceden suçların dışındakilerin affının istediğini anladıklarını ve kendilerinin de bu fikirlerinde ısrar ettiklerini, eğer bu şekilde bir af olmayacaksa Meclisin affı kabul etmemesini söylemiştir⁶⁰. Encümenin kararlı tavrını sürdürmesi ve birinci maddenin düzenlenen son şekilden vazgeçmemesi sonucunda, af kanunu tasarısının birinci maddesi Meclisin 17 Aralık 1921 tarihli, 129. Birleşiminin 2. Oturumunda aynen kabul edilmiştir⁶¹.

Kanunun ikinci maddesiyle ise haklarında şimdiye kadar her hangi bir takibat ve tahkikat yapılmamış olanların bundan sonra da yapılmaması yolundadır. Kanun teklifi sahiplerinden olan Canik Mebusu Nafiz Bey'in; "*Bu kanun badema halkın emniyetini. Halkın hükümete ısınmasını temin edecek bir kanundur ve memlekette fesadın önünü almak için iyi bir çarei yeganedir*" ifadesi,⁶² kanundan beklenenin ne olduğu yolunda da önemli bir fikir vermektedir. Fakat bu maddeye karşı çıkanlar olmuş, özellikle Adliye Vekili Refik Şevket Bey, bugüne kadar kendisini kanundan saklayabilmiş olanlara böyle bir affın çıkarılmasını doğru bulmayarak; "*... mahkumları af, maznunları af, şimdiye kadar unutulmuş olanları af; bilmem ki, ne dereceye kadar muvafık olur? Onun için bendeniz meydana çıkan mücrimlerin cezasız kalmayacağı gibi bir fikir hasıl olmaması, hiç olmazsa efkari umumiyede tesiri olması için bu maddenin tayyını teklif ederim*" demek suretiyle, bu şekilde çıkacak bir affın suçlulara cesaret vereceği endişesini dile getirmiştir⁶³. Fakat Nafiz Bey yaptığı açıklamada, Refik Şevket Bey'in yanıldığını, bu kanunla saklanmış olanların değil, haklarında takibat veya tahkikat yapılmamış olanların affedildiğini yoksa firariler hakkında zaten bir ihbar olmuştur ki, saklanmaktadırlar, ayrıca mahkum ve maznunları affedip de haklarında hiçbir işlem yapılmamış olanların affedilmemesi mantığa da aykırı bir uygulama olacaktır, sözleriyle bu maddenin gerekçesini açıklayarak, kabul edilmesini rica etmiştir⁶⁴.

Gerek Mebusların gerekse Adliye Vekilinin açıklamalarının ardından kanunun geçerli olacağı tarihin 23 Nisan 1920'den başlaması için bir önerge verilmiş ve bu önergenin

58. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 126

59. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 128-129

60. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 130

61. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 131

62. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 132

63. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 133

64. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 133

kabul edilmesiyle, 23 Nisan 1920 tarihinden itibaren haklarında vatana ihanet suçundan dolayı soruşturma ve kovuşturma yapılmamış olanların bu tarihten itibaren haklarında her hangi bir işlem yapılmayacağı ikinci madde olarak kabul edilmiştir⁶⁵.

Kanunun oylanması sırasında 4. Maddede yer alan, *işbu kanun BMM Reisi, Adliye, Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye vekaletleri tarafından icra olunur* şeklindeki cümleye Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in itirazı üzerine cümledeki reis kelimesi çıkartılmış⁶⁶ ve 4. Madde: *"İşbu kanun Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur"* şeklinde kabul edilmiştir⁶⁷. Kanunun geneli hakkında aynı gün yapılan oylamada çoğunluk sağlanamadığı için, oylama bir sonraki birleşime kalmış ve *Hıyaneti Vataniye Mücrimlerinden Bir Kısmının Affı* hakkındaki kanun tasarısı, Meclisin 19 Aralık 1921 tarihli 130. Birleşiminin 1. Oturumunda 162 kişinin katılımı sonucunda yapılan oylamayla 106 kabul, 36 ret ve 20 çekimser oyla kabul edilmiştir⁶⁸.

Bu kanun kapsamında olmak üzere, Bakanlar Kurulu tarafından yayınlanan bir kararname ile de, devlete teslim olan eşkıyaların cezaları da tecil edilmiştir⁶⁹.

Bu kanunla kaç kişinin affedildiğine dair her hangi bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Fakat Hıyaneti Vataniye Kanunuyla çok sayıda kişinin mahkum edilmiş olduğu göz önüne alındığında af kanunundan da pek çok kişinin yararlanmış olacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır⁷⁰.

19 Aralık 1921 tarihinde çıkarılan af kanunundan sonra bir çok milletvekili daha önceki dönemde geniş kapsamlı bir af kanununun çıkarılmamış olduğu gerekçesiyle, Büyük Millet Meclisine birbirine yakın içerikleri olan çeşitli af tekliflerinde bulunmuşlardır⁷¹. Bu tekliflerin ortak noktaları; Milli Mücadelede kazanılan zaferler sonucunda Meclisin bir lütfu, atıfeti olarak hemen hemen hepsinin, aldatılmış ve kandırılmış olarak niteledikleri suçuların affedilmesidir. Verilen tekliflerde, Ermenistan'la imzalanan Barış anlaşması ve İnönü Savaşının zaferle sonuçlanması, suç işleyenlerin

65. Af Kanununun ikinci maddesi: "23 Nisan 1336 (1920) tarihinden itibaren şimdiye kadar haklarında hıyaneti vataniye cürmünden dolayı tahkikat ve takibatı kanuniye icrasına mübaşeret edilmemiş olanlar aleyhinde artık takibatı kanuniye icra edilemez" şeklinde kabul edilmiştir. *TBMM Z.C., D.1, C. 15, 17.12.1921, s. 134*

66. *TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 134-135*

67. *TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 17.12.1921, s. 135*

68. *TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 19.12.1921, s. 149; Düstur, D. 3, C. 2, s. 197*

69. *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 2.1.1922, Fon Kodu: 030.18.01, Yer No: 02.26.10*

70. İstiklal Mahkemelerinde üç sene içinde 1.054 kişi asılmış, 2.827 kişinin idamları askerden yeniden kaçmaları halinde uygulanmak üzere şartlı olarak affedilmiştir. 243 giyaben idam, 1.786 kal'a-bend ve kürek cezası verilmiş, 11.744 kişi beraat etmiştir. Bunların dışında 41.768 kişiye ise genellikle dayak cezası olmak üzere hafif cezalar verilmiştir. Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, C.1, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988, s. 168; Ayrıca Aybars'ın verdiği bilgiye göre; "Birinci dönem Konya, Isparta, Pozantı ve Diyarbakır ve İkinci dönem Kastamonu, Samsun, Yozgat İstiklal Mahkemelerinin müeccelen idam kararları belli değildir. Özellikle asker kaçakları sorunu ile ilgili olan bu mahkemelerin müeccelen idam kararları çok olmalıdır. Bu sebeple listede gösterilen 2827 sayısı çok eksiktir. Bu sayı tahminen beş binin üzerinde olmalıdır. Keza giyaben idam kararları da aynı şekilde düşüktür. İdam kararları ise 1.450-1.500 olabilir". Aybars, a.g.e., C. 1, s. 155; Selek'in ifadesine göre de; "Hıyaneti Vataniye suçu, tatbikatta çok geniş tutulduğu için Hıyaneti Vataniye Kanununa göre çok sayıda kimse mahkum olmuştur. Dolayısıyla aştan yararlananları sayıca küçümsemek doğru değildir", Selek, a.g.e., C. II, s. 711

71. *TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 317*

pişmanlık duymalarına ve Büyük Millet Meclisinin başarısına olan inancın artmasına sebep olduğu ve çıkarılacak bir af, pişmanlık duyan sanık ve mahkumların da haklı davalarına kazandırılacaklarına olan inançları ön plana çıkmıştır⁷². Bu tekliflerin diğer bir ortak noktası da hepsinin ırza saldırı suçlarını affın dışında bırakmasıdır.

Gerek Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin 24 Haziran 1921 tarihinde⁷³, gerekse Malatya Mebusu Sıdkı Bey ve arkadaşlarının 26 Haziran 1921 tarihinde⁷⁴ verdikleri kanun tekliflerinde hapisanelerde *binlerce* mahkumun bulunmasının memleketin bu kadar insan gücüne ihtiyacı olduğu bir sırada, bir işe yaramayacağı ve bu kişilerin ıslah olabilmesi için de bu af kanunu teklifinin yapıldığı anlatılmıştır. Cezaevlerinde 10-15 bin civarında mahkum olduğuna dair yapılan konuşmalar da tekliflerdeki bu gerekçeyi açıklar nitelikte olup⁷⁵, affın cezaevi mevcudunun azaltılması konusunda da başvurulmuş bir uygulama olduğu gerçeğini aklı getirmektedir. Bu tekliflerin yanı sıra, 10 Aralık 1921 tarihinde, Ergani Mebusu Sırrı Bey ve arkadaşları tarafından hazırlanmış olan; Büyük Millet Meclisinin açılış tarihi olan 23 Nisan 1920 tarihinin millî hatırası hürmetine, bu tarihe kadar çeşitli derecelerde mahkum olmuş kişilerin -hukuku şahsiye baki kalmak üzere- affedilmelerini öngören af kanunu teklifi⁷⁶, önemli günler vesilesiyle af ilan edilmesine dair bir örnek teşkil edecek mahiyettedir. Aynı dönem zarfında Bakanlar Kurulu tarafından da iki ayrı af kanunu tasarısı hazırlanmıştır. Bunlardan; *Evrakı işgal altında kalan mahkumin ve maznunlar hakkında kanun layihası*, 27 Kasım 1921 tarihinde, üçte iki cezalarını çekmiş olanların, ırza saldırı, zina, katil, irtişa ve ihtilas mahkumları istisna olmak üzere affedilmelerini öngören bir af kanunu tasarısı da 11 Aralık 1921 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur⁷⁷.

Adliye encümenine gönderilen bu teklif ve tasarılar arasından, Hükümet tarafından verilmiş olan iki af kanunu tasarısı birleştirilerek, yeni bir af kanunu tasarısı düzenlenecek ve Meclisin 5 Ocak 1922 tarihli 140. Birleşimi'nin 1. Oturumu'nda görüşülmeye başlanacaktır⁷⁸.

4. Sülusanı Müddeti Cezaiyelerini İkmal Eden Mahkuminin Affı (7 Ocak 1922)

Üçte iki cezalarını çekmiş olan mahkumların belirli istisnalar çerçevesinde affedilmesini sağlayacak olan bu af kanunu tasarısının acilen müzakeresine karar verilmiş, bu nedenle de tasarının geneli hakkında bir görüşme yapılmadan, maddelerine geçilmiştir. Tasarının birinci maddesi; ırza saldırı suçundan mahkum olmuş olanlar istisna olmak üzere, cezalarının üçte ikisini çekmiş olan bütün mahkumların geri kalan cezalarının tamamen affedilmesini sağlarken⁷⁹, ikinci madde ile işgal olayları başlamadan önce, buldukları yerlerde haklarında kovuşturma ve soruşturma olan şahıslardan ellerinde dava evrakları bulunmayan küçük suç sahipleri ve cinayetten sanık bulunanlar ve cinayetle itham edilenler hakkındaki soruşturma ve kovuşturma

72. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, Sıra Sayısı: 6, s. 1-9

73. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, Sıra Sayısı: 6, s. 4

74. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, Sıra Sayısı: 6, s. 5

75. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.II, s. 87

76. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, Sıra Sayısı: 6, s. 6

77. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, Sıra Sayısı: 6, s. 5

78. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 317

79. Madde 1: "Fiilişeni mahkumları müstesna olmak üzere sülusanı müddeti cezaiyelerini ikmal eden bilumun mahkuminin bakiye müddeti cezaiyeleri affedilmiştir", TBMM Z.C., D. 1, C. 15, s. 318

imkan dahilinde tekrar bakılmak üzere tecil edilmiştir. Kefalet imkanı olanlar iki yüz liraya kadar nakit kefalet, kefalet temin edemeyenler de zabıta nezareti altında serbest bırakılacaklardır⁸⁰.

Bu madde üzerinde yapılan tartışmalar, özellikle kefalet yada nezaret altında bulunma şartıyla serbest bırakılma konusu üzerinde yoğunlaşmış, bu gibi kişilerin ellerinde evrakları bulunmadığı için mahkum mu sanık mı olduklarının anlaşılmasının çok zor olduğu endişesi dile getirilmiştir⁸¹. Bu görüşmeler çerçevesinde, maddeden kefalet ve zabıta nezareti altında serbest kalma şartının kaldırılması konusunda beş adet önerge sunulmuştur⁸². Bu önergeler Meclis tarafından kabul edilmezken, Sivas Mebusu Mustafa Taki Efendi'nin; *"Ancak cünha maznunları kefaletten ve zabıta nezareti altında bulunmaktan müstesnadırlar"* şeklindeki önergesi dikkate alınarak, kanun maddesine eklenmiştir. Bu şekilde düzenlenen tasarının ikinci maddesi, Adliye Vekilinin, her savcılıktan, ihtiyaç olduğunda gösterilmek üzere bir belge verilmesi hususunda bir genelge çıkartacağına dair söz vermesi üzerine tasarının ikinci maddesi; küçük suç işlemekten sanık olanların, kefalet ve zabıta nezareti altında bulunmaktan istisna tutulacaklarına dair hükmün eklenmesiyle, kabul edilmiştir⁸³.

Böylece işgalden kurtulan bölgelerde bulunan suçluların da cezaları tecil edilerek bu bölgelerde, olağanüstü dönemden çıkılarak normale dönülmesi için bir adım atılmış, ayrıca Yunan Kuvvetlerine karşı verilecek büyük savaş öncesinde duyulan asker ihtiyacının karşılanması için de önemli bir kaynak yaratılmıştır.

Af Kanunu tasarısının; işgal olunmuş memleket mahkemelerinde mahkum olup da işgal dolayısıyla dahile naklolup, ellerinde esas evrakları bulunmayan şahıslardan dahilde ırza saldırı suçluları istisna olmak üzere, küçük suç işleyenlerle cinayet mahkumları birinci maddedeki aftan yararlanacaklarına dair üçüncü maddesi üzerindeki tartışmalarda, bu kişilerin net olarak belirlenmesi konusundaki zorluk üzerinde ısrarla durulmuş, evrakları olmadığı için ya mahkumun ifadesine yada eğer varsa gardiyanlardaki suç kayıtlarına güvenilmek zorunda olduğu dile getirilmiştir⁸⁴. Mebuslar tarafından yapılan itirazlar sonucunda, Adliye encümenince yeniden gözden geçirilen kanunun üçüncü maddesi; işgal olunmuş memleket mahkemelerinde mahkum olup da hükümleri henüz kesinleşmemiş olanlardan, işgal dolayısıyla dahilde naklolup esas evrakları ellerinde bulunmayan şahıslardan dahilde ırza saldırı suçluları istisna olmak üzere, diğer mahkumların cezalarının yarı süresi affedilmiştir şeklinde kabul edilmiştir⁸⁵. Kanun tasarısının yürürlüğü ile ilgili olan 4. ve 5. maddelerin⁸⁶

80. Madde 2: *"İşgalden evvel buldukları mahallerde haklarında tahkikat ve takibatı adliye başlayıp da evrakı davaları elde bulunmayan bilcümle cünha ve cinayet maznun ve müttehemleri haklarındaki tahkikat ve takibat imkan husulünde tecdid edilmek üzere tecil edilmiştir. Bu kabil maznunin ve müttehemin halen mevkufl buldukları mahal mahkemelerince iki yüz liraya kadar kefaleti nakdiye veya maliyeye raptan ve kefalet irae edemeyenler zabıta nezareti altında bulunmak üzere tahliye edilirler"*, TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 318

81. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 318-321

82. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 320-321

83. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 321

84. TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 321-323

85. Madde 3: *"Memaliki meşgulede iken mahkum olup da hükümleri henüz kesbi katiyet etmeyen ve işgal dolayısıyla dahilde naklolunup evrakı esasileri elde bulunmayan eşhastan dahilde fillişeni mahkumlarından madasının nısf müddeti cezaiyeleri affolunmuştur"*, TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 323

86. Madde 4: *"İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir"*,

de kabulünün ardından, tasarının geneli hakkında yoklama usulü oylama yapılması kararlaştırılmış, fakat çoğunluk sağlanamadığı için tasarının oylanması bir sonraki birleşime ertelenmiştir. Meclisin 7 Ocak 1922 tarihli, 141. birleşiminin, 1. oturumunda 193 kişinin katılımıyla yapılan oylama sonucunda, 156 kabul, 22 ret ve 15 çekimser oyla *sülüsünü müddeti cezaiyelerini ikmal eden mahkuminin affı* hakkındaki kanun tasarısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir⁸⁷.

Sonuç

Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları gereği uygulanan katı kanunlar yanında, af yetkisini de sık sık kullanmış olan TBMM, kimi zaman katı yaptırımlarla otoriteyi sağlamak yoluna giderken, kimi zaman da çıkardığı af kanunlarıyla merhametini de göstermiştir. Milli Mücadele döneminde daha çok, orduya asker sağlamak, milli direnişe taraftar toplamak gibi pratik amaçlarla çıkarılmış bulunan kısmi genel af kanunları, Sakarya Savaşı ile Büyük Taarruz arasındaki dönemde artış göstermiştir. Toplumsal barışın sağlanmasında önemli rol oynadığına inanılan genel af yasaları Milli Mücadele döneminde, TBMM hükümetleri ile halk arasında bir yakınlaşmanın kurulmasında da destekleyici bir faktör olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Armağan, Servet, "Anayasa Hukuku Açısından Af Yetkisinin Değerlendirilmesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, C. 18, 2001.
- Aybars, Ergun, *İstiklal Mahkemeleri*, C.1, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1988.
- Bilsel, Cemil, *Lozan*, C. II, Sosyal Yay., İstanbul, 1998.
- Bozkurt, Mahmut Esat, *Devletler Arası Hak*, Recep Ulusoğlu Basımevi, İstanbul, 1940.
- Düstur*
- Ferda*, Sene 2, No: 127, Adana, 29 Nisan 1920.
- Hakimiyet-i Milliye*, 6 Kanun-ı evvel (Aralık) 1921.
- Keyman, Selahattin, *Türk Hukukunda Af, Genel Af-Özel Af*, Ankara, 1965.
- Kili, Suna-Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2000.
- Özek, Çetin, "Umumi Af", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. 24, S. 1-4, İstanbul, 1959.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, C. 1, Kastaş Yay., 8. Bs., İstanbul, 1987.
- Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, C. 1, 2. Bs., TTK, Ankara, 1989.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 2.1.1922, Fon Kodu: 030.18.01, Yer No: 02.26.10
- Madde 5: "İşbu kanunun icrasına Müdafai Milliye ve Adliye Vekaletleri memurdur", *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 15, 5.1.1922, s. 323-324
87. *TBMM Z.C.*, D. 1, C. 16, 7.1.1922, *Düstur*, D. 3, C. 2, s. 206, s. 5